

Sosial ýokanç keseller

Category: Kitapcy, Nukdaýnazar, Psihologiýa

написано kitapcy | 23 январа, 2025

Sosial ýokanç keseller SOCIAL ÝOKANÇ KESELLER

Keselleriň ýokanç bolup bolmazlygynyň takdyr bilen ilteşigi alymlary ikä bölüpdür, çynlakaý oýlandyrypdyr. Dereginde ýokanç keseller-de degişli älemde Alladan daşgaryn hemme zadyň biri-birine seplesýändigini bilýänler üçin meseläniň jedelleşip oturara zady ýok. Gürrüň gutardy. Bolany. Merkeze Allany alanyňyzda sebäpleriň täsiri öz-özünden çäklenýär. Merkeze ynsany alanyňyzda bolsa Allanyň ygtyýarlygy çäklener. Seplesik – şol bir wagtyň özünde takdyrдыr.

Ýokanç keseller meselesinde-de ýagdaý şonlugyna galýar. Başga bir penjireden seredenimizde: wiruslaram Allanyň goşunlaryndan bir goşun saýylýar. Galyberse-de, älemde Alladan bidin zat ýok. Adamyň bölekleyin eradasy bar we takdyr sofistik (ýasama) häsiýetlidir. Ýokanç keseller Allanyň halan gullaryna-da ýolugyp biler we olaryň derejelerini şahadat mertebesine çenli beýgelder. Hezreti Omaryň halyflyk eden döwründe, hijriniň 18-nji ýylynda amwas ady bilen ýaýran ýokanç kesel aralarynda sahabalaryň hem bolan 25 müň adamyň ölümüne sebäp bolupdyr. Şol ýylyň ýagyş ýagman gurak geçendigi sebäpli başga bir heläkçiligem bolup geçipdir: olam açlyk we gytçylyk heläkçiligidir. Şol ýyla "Am er-rimade" ("Açlyk ýyly") diýlipdir.

Korona wirusynda bolşy ýaly sary keselleri ýa-da ýokanç keseller diňe biologiki tarapdan ýaýramaga ukyplymy? Ol diňe şu ugur bilen çäklenýärmik? Eýse, sosial ugurda-da şular ýaly ýokanç keseller barmyka?

Sosial darwinizm – Darwiniň teoriýasynyň hasam giňeldilip sosial ugurda şöhlelenmegine aýdylýar. Ýagny ýekebara organizmleriň arasyndaky basdaşlygyň ýola iň uýgunynyň dowam edip, biologiki taýdan ewolýusion üýtgeşmä sebäp bolşy ýaly, şahslarara, toparlarara ýa-da halkara bäsdeşligi ynsan jemgyýetinde teoretiki taýdan sosial ewolýusiýa sebäp bolýar. Bu barada söz açylanda faşizm we nasional sosializm adam gatnaşyklarynda sosial darwinist nukdaýnazary bilen bulaşdyrylýar. Diýmek biologiyanyň aňyrsynda sosial darwinizm hem bar. Elbetde, biz hem biologiki darwinizme garşy çykyşymyz ýaly, sosial darwinizmi-de inkär edýäris.

Munuň bilen birlikde kesgitlemämiziň düşnükli bolmagyny aňsatlaşdyrýandygyna ynanyş durmasak-da, sosial darwinizm düşünjesine ýüz urduk.

Bu ýoluň biologiki ugrunda ýokanç kesellere parallelde sosial ugurda-da ýokanç keseller bar. Ol ýerdäki ýokançlyk organiki däl-de, jemgyýet gatnaklarynyň psihologiýasy bilen baglanyşykly. Meselem, Ibn Haldun "ýeňlenler ýeňijilere öýküler" diýende, şuny göz önüne tutupdyr we gatnaklar instinktiw biçüwde rüstem görenlerine, ýagny ýeňijilere meňzejek bolýarlar. Medeni taýdan alanda-da şeýle. Moda (ýoň) hem medeni ölçegli sosial keseldir ýa-da fenomendir.

Öýkünme – bu hem sosial kesellere girýär. Ol ynsanyň akylly-huşly hereket etmegine päsgel berýär. Gysgaça alanymyzda şeýle: ilhanlylar ýeňiji bolan hallaryna bary-ýogy togsan ýylyň içinde yslamyň içinde eräp gidipdir. Rimliler jeň meýdanynda greklerden üstün çykanam bolsalar, grek medeniýetiniň önünde dyza çöküpdirler. Rimliler harby taýdan rüstem bolsa, Afiny medeni taýdan rüstemdir. Diýmek, ýeňiş hemmetaraplaýyn bolup bilmeýär, käbir ugurdaky ýeňijiler beýleki ugurlarda ýeňilip bilýärler.

Sosial keselleriň wirusy ýa-da berýän musallaty tabun psihologiýasydyr. Tabun psihologiýasy sosial ugurda obýektiň immunitet goragyny weýran edip, ony jemgyýetiň önünde lapykeç hala we passiw ýagdaýa getirýär. "Ezher" žurnalynyň öňki redaktorlaryndan Muhammet Ferit Wejdi özüniň "Yslamyň missiýasy" ("Mühimmetü't Din el İslami") kitabynda parahorlugyň we bozgakçylygyň sosial wirusdygyny hem-de jemgyýetleriň oňurga ýiligini sorýandygyny aýdypdyr. Ýagny, onuň wiruslar ýaly ýokanç kesele öwrülme häsiýeti bar ("Mühimmetü'd Din el İslami, Dar el Besair, Kahire, s: 179).

Netijede, ýagşylyk we ýamanlyk infeksiion häsiýetlidir. Ýöne sosial uguryň kadalary tapawutly. Şonuň üçin wekillik etmä we teblige üns berilmändir. Adamlar görüm-göreldelek ýagşy işlerden nusga alýarlar, başgalaryň özüni alyp barşyndan täsirlenýärler. Bu ýerde makul bolan seljerme özüniň seretme taraplary boýunça ösen bilnikli halamak we saýlap almakdyr. Şonuň üçin müçtehit ýalňyssa-da, dogry kesgitlemekde ýa-da zähmetiniň miwesini alypdyr.

Hezreti Ebu Bekir ilkinji hutbasynda altyn kadalary ýatladydyr. Ol güýçliniň däl-de, hakykatyň tarapyny tutupdyr. "Ejiz meniň ýanymda hakyny alýança güýçli, güýçli bolsa ejizdir" diýer eken. Hudaýa garşy gitmede gula ytagat ýok, kada laýyklykda ýolbaşçylara şertleýin, ölçegli we sepleşikli ytagat gerek. By manyda yslamda ytagat şertleýindir, ýagny kanunydyr, olam iň ýokary ygtyýarlyk bolan Allanyň goýan düzgünlerine ters düşenok.

Ilkinji hutbasynda Hezreti Ebu Bekir (r.a) erbetlik bir jemgyýetde giňden ýaýrasa, belanyň umumylaşyp biljegine ünsi çekipdir. Umumy erbetlige garşy umumy bela. Bu ýerde umumy erbetlik esasynda sosial ugurda ýaýran erbetlikler barada gürrüň gidýär.

Adnan Menseresiň bilim ministrlerinden bolan Tewfik Ileri: "Jemgyýetde erbetlik çenden aşsa, yza dolanma mümkin däl, onuň önüni almak başartmaz we gözegçilikden çykar" diýipdir. Wagtyň geçmegi bilen şol aýdylanlar sosiologik kada öwrülip gidipdir. Käbirlerine görä erbetlik 51%-den ýa-da 10%-den aşsa, onuň önüni almak mümkin däl. Düzedip bolmajak ýagdaý dörär, ara başga-başga kanunlar girer. Şonuň üçin erbetlik ýaýramanka onuň garşysyna köpçülik bolup göreşmegimiz gerek. Muňa bolsa biz **"emri bi'l maruf nehýi ani-l münker"** diýýändiris. **Ýagşylyk ugrunda mobilizasiýa.** Bu biziň jemgyýetçilik borjumydyr. Bu ýerde sinhronizasiýanyň ähmiýeti uludyr we konsistensiýa wagty gaça durulsa göz önüne tutulan täsir ýa-da ajy derman peýda etmez. Jemgyýet etmeli işini etmese semawy apatlar herekete geçer.

Gysgaça aýdanymyzda, infeksiýa diňe biologiki keseller bilen çäklenenok, onuň sosial taraplary we ölçegi bar. Şol ölçeg bolsa sosial kanunlar arkaly formulirlenýär. Bu kadalary ýola goýan-da Alladyr. Kadalary talabalaýyk ýerine ýetirmezlik sosial kesellere gol bulamak bilen birlikde onuň penjesine düşmegi-de gutulgysyz ýagdaýa öwürýär. Ol keselleriň penjesine

düşmek nähili mümkin bolýan bolsa, gaça durmagam şonça mümkindir. Bu ýerde otrisatellik bilen položitelligiň arasyndaky çägi aýyl-saýyl edýän kanunlardyr we kriteriýalardyr. Bellenen kadalary ýerine ýetirmek meselesidir. Kim bellenen kadalardan çykmasa, ondan gaça durup we goranyp biler.

Mustapa ÖZJAN.

Terjime eden Has TÜRKMEN. Psihologiýa